

SPRÅKLIG SAMLING

**Språkmeldinga
som kriminal-
fortelling**

**Bokstavar med
krusedullar**

- Sproglig frihet i Morrabla'
- Er radikalt bokmål en stil?

REDAKSJONELT:

Litt sutring, eller kanskje ikke

LSS er ikke kjent for å sutre over «språklig forfall», noe visse andre språkpolitiske organisasjoner kanskje er mer kjente for. LSS-ere flest er sannsynligvis godt kjente med mekanismene for språkendringer, noe som kanskje ikke er tilfelle i alle andre språkpolitiske organisasjoner. Det er liten grunn til å uffe seg over ting som sammenfall av sj- og kj-lydene, om en klarer å se den typen endringer i et språklig perspektiv som strekker seg litt lenger enn en generasjon eller to.

Noe det derimot er språkpolitisk korrekt å uffe seg over i alle leirer, er faktiske skrivefeil. Særskrivning og genitivsapostrof er de to store uffefavorittene, kanskje sammen med bruk av engelske lånord. Men var nu alt så meget bedre før? Det var ikke nødvendigvis det.

Det er grunn til å tru at folk skriver svært mye mer enn for bare kort tid tilbake. Mens det tidligere bare var et fåtall nordmenn som uttrykte seg skriftlig daglig, er stoda i dag heilt motsatt. I 2006 sendte nordmenn over 5 milliarder tekstmeldinger. På svært kort tid har datateknologien gjort det mulig for nær sagt hvem som helst å publisere tekster, på Internett, som SMS, eller i form av enkle trykksaker. Det sier seg sjøl at ikke alt dette vil være produsert av folk som er i stand til å skrive feilfritt, og det er tvilsomt om skolen noengang vil klare å lære absolutt alle elever å skrive feilfritt.

Dette vil måtte føre til auka toleranse for språklig variasjon. Og for – om en aldri så mye fnyser av det – skrivefeil. Det går rett og slett ikke an å kreve feilfritt skriftspråk av alle frisører, fotballtrenere, barnevakter, rørleggere, kioskansatte og drosjesjåfører som skriver e-post, sender tekstmeldinger eller lager et lite oppslag som skal henges opp på Rimi.

Da er det bedre å bare glede seg over at folk tar skriftspråket i bruk i et omfang som en tidligere knapt

kunne fantasere om. Skriftspråket tilhører ikke lenger en skrivefør elite, men alle. Konsekvensene av dette er uante, men det liten grunn til å tru at det skulle føre til strammere normer eller mer konservativt språk.

Derimot kan vi godt fortsette å sutre over avisspråk, og smått absurde fenomen som at innsendt stoff ikke blir vaska for skrivefeil, samtidig som radikale former blir «vaska» til konservative former etter vilkårlige retningslinjer. Journalistene har inga unnskyldning.

Vi beklager at bladet har kommi ut noe uregelmessig i høst. Redaksjonen minner om at mengden publisert stoff er sånn sirka proporsjonal med mengden innsendt stoff.

Styret i LSS 2008–2009

Vanja Røkkum Jahnsen, leder
Arne Torp, nestleder
Thomas Hoel, sekretær
André Stryger, kasserer
Hans-Christian Holm, styremedlem
Pål Styrk Hansen, styremedlem
Ingunn Ims, styremedlem
Ingvild Nordland, styremedlem
Ivar Hundvin, varamedlem
Eric Papazian, varamedlem
Ellen Skolseg, varamedlem

SPRÅKLIG SAMLING

ISSN 0333-0362

Utgitt av Landslaget for språklig samling
Organisasjonsnummer 886 343 922

Ansvarlig redaktør: Hans-Christian Holm
E-post: redaksjon@sprakligsamling.no
Leiar: Vanja Røkkum Jahnsen
E-post: vanja.r.jahnsen@optonet.no

Nettsted: www.sprakligsamling.no

Adressa til laget og bladet:
Postbokd 636 Sentrum, 0106 Oslo
Kontonummer 0532 1078666

Bladpengar: kr 150,-
Medlemspengar (inkluderer bladpengar): kr 250,- per år
for skoleelevar og studentar
kr. 125,- per år

E-post-adresse for spørsmål om abonnement og medlemskap: kasserer@sprakligsamling.no

Språkmeldinga som kriminalfortelling

Stortingsmeldinga *Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* (Kultur- og kirkedepartementet, 2008) sies å være det viktigste språkpolitiske dokumentet på mange år. Jeg må likevel innrømme at jeg leser deler av den med ei viss uro. Det er fordi meldinga nokså kritikklaut innfører to skurkeskikkelser i den dramatiske fortellinga. Den første skurken er engelsk språk. Den andre er samnorsk. I essayet «Nynorsk-draumen» i *Dag og Tid* (3. juli, 2008) hevder Audhild Gregoriusdotter Rotevatn at engelsken er sjøve trollet i meldinga («frykta for det engelske trollet»). Samtidig bygger meldinga på at samnorskpolitikken ikke lenger er liv laga og at den derfor skal avskaffes. Rotevatn illustrerer poenget ved å skrive at «Statsråd Trond Giske har sett samnorsken i den elektriske stolen». Giske har da også i fleire avviser blitt gjengitt med uttalelser om at politisk er samnorsktanken nå definitivt død. Derfor vil jeg skrive noen ord til forsvar for den som er satt i stolen til avretting, i håp om at det ikke er for seint å få løсна reimene.

Først et par ord om sjøve skrivemåten i meldinga. Det første en oppdager er at den er full av slike gjentakelser som vi i skolens norskundervisning lærte at vi skulle passe oss for, men slike repetisjoner hører nok til departemental språkbruk (også den nynorske). Som kjent kan gjentakelser av ord og begrep, uten presiseringer, lett gå over i klisjeer. Kodeordet i meldinga er fram for alt adjektivet «heilskapleg». Det er slik meldinga vil at vi fra nå av skal tenke om norsk språk. Det er greit nok, men det nevnes minst fire ganger på første sida, uten at vi får vite hva det egentlig betyr, eller åssen det skiller seg fra språk-

politikk i fortid. Språkmeldinga er ellers et fredsælt skriv, og det har ikke til hensikt å sette noen utafør. Tvert imot. Den tar opp språkpolitikk i nordisk sammenheng. Den ønsker å støtte språklig mangfold i Norge, eller det den definerer som «mangespråklegheit» (s. 213). Det er et laga ord, og jeg trur neppe det vil bli møtt med begeistring i norsk offentlighet, i alle fall ikke i skolen, men saka er god nok. Viss omgrepet norsk språk omfatter språk som tales i Norge, har vi i sannhet et mangfold av språk. Språkmeldinga ser dette som en berikelse (kap. 10). Det står mye godt om dette i meldinga. I altfor mye praktisk norsk assimileringpolitikk blir de språka som innvanderne kommer til oss med, lite påakta.

Språkmeldinga som kriminalfortelling

I si melding av stortingsmeldinga om språkopplæring, *Språk bygger broer* (Stortingsmelding nr. 23, mai 2008), skreiv Tora Aasland at den meldinga var ei «kjærleiks-erklæring» (*Morgenbladet*, 11. juli). Stortingsmeldinga om norsk språkpolitikk (nr. 35) passer derimot dårlig inn i sjangeren med kjærlighetsfortellinger. Den er hovedsaklig bygd opp som en kriminalfortelling med overgripere og offer. Sentralt i meldinga står tanken om at engelsk språk utgjør en fare og et press. (Om det skriver jeg i *Morgenbladet*, 8. aug, 2008). Engelsk er sjøve storskurken som angriper oss utafra og på alle plan, eller som det står i meldinga, både «ovanfrå og nedanfrå» (93). Det er, pussig nok, de metaforer meldinga tyr til for å beskrive eliten på den eine sida og massene på den andre. Med et slikt utgangspunkt må norsk

språk framfor alt vernes, beskyttes mot trollet som nå er i ferd med å ta over. Vernetanken styrer det meste av meldinga. Det gjør at det er særlig avmaktsituasjonen eller offerrolla som gjenspeiles i meldingas beskrivelse av norsk språk.

Forfatterne ønsker at meldinga skal være et nytt dokument i norsk språkkultur, og at den skal legge premissene for språkpolitikken i mange år framover. Men i virkeligheten er den ganske gammeldags, slik Knut Lars Berge har pekt på i artikkelen «Med ryggen mot veggen», *Morgenbladet* (1.aug., 2008): «Til grunn for meldingens politiske standpunkt ligger et litt gammeldags filologisk syn på språk, supplert med en språksosiologi av klassisk syttitallstilsnitt». Det er jeg langt på vei enig i. Det er veldig synd at meldinga har så få følgere ute i nyere tenking og forskning omkring skriftspråk, kommunikasjon, tekstteori, dannelseshistorie og retorikk. Når den velger å bygge opp sin språkpolitikk etter gamle mønster, så må den finne seg i å bli kritisert på de premissene den sjøl benytter seg av. Jeg skal her bare ta for meg et par hovedtema fra meldinga.

I kriminalfortellinga er det skurken som utøver makt mot et offer. Offeret har i seg sjøl liten styrke og mangler posisjon og fantasi til å klare seg sjøl (altså ulikt den underlegne i eventyrsjangeren). Forfatterne av språkmeldinga har latt seg friste til – temmelig ukritisk – å bruke de tankene om språk og makt som Rolv Mikkell Blakar satte fram tidlig på 1970-tallet som en innfallsvinkel for å forstå skriftspråk og språkpolitikk av i dag (kap. 5). Utgangspunktet blir da mellom anna så enkelt som at «bokmålet dominerer over nynorsken» og at «engelsk dominerer

over norsken» (s. 61). Sikkert er det at engelsk har unødvendig stor posisjon i dagens norske næringslivsspråk. Når jeg til dømes vil kontakte Statoils kundekontor i Oslo, må jeg skrive til «Consumer Card Services». Sånt er reinspikka jåleri. Det er vi alle enige om. Men at «engelsk i alarmerande grad blir brukt i næringslivet» (s. 79) skyldes ikke bare språkpress utafra, men at statlig næringsliv og departement, heilt unødvendig, *sjøl* har velsigna det. Så her kan det være behov for ei intern opprydding.

Språkmeldingas karakteristikk av engelsk språk og dets makt over norsk bør forklares og presiseres. Meldinga bygger opp til en altfor enkel «maktkamp» (s. 61), der «dei dominerte» framstilles som «underlegne», ja beint fram som «mentalt koloniserte» (s. 61).

Det vil si at språkmakt er det alltid og i alle situasjoner, den dominerende kulturen, det vil her si engelsk og/eller bokmål, som utøver. Offeret, det vil si minoritetskulturen (herunder: spesielt nynorsk) utøver per definisjon ikke språkmakt. Den er definert som underlegen. Den «språklege sjølvvilliten er svak hos store grupper av nynorskbrukarar» (s. 68). Er den virkelig det? Betyr det at skriv på nynorsk som vi stundom får fra styresmaktene, aldri kan virke verken dominerende eller manipulerende, fordi de alltid per definisjon vil signalisere et språklig mindretall? Jeg forstår motivet med å styrke nynorsk språk, men nynorsk som målform er på sikt neppe tjent med å tildeles slik avmakt. Vi bør ikke beskrive maktkonstellasjoner i skriftspråk så enkelt. De av oss som stundom bruker nynorsk skriftspråk, gjør det formodentlig av språklig glede, ikke for pliktskyldigst å skrive oss ut av en offersituasjon, eller bare for å auke nynorsk-

prosenten i samfunnet.

Dessverre blir de anonyme forfatterne av språkmeldinga så oppslukt av kriminalsjangeren at de faller for fristelsen av å bygge ut det norske språkets (særlig nynorskens) offerrolle med nye allianser. Først blir nynorsk å likne med situasjonen til nye innvandrerspråk i Norge. Når denne forbindelsen settes fram uten tanke på åpenbare ulikheter i den språkhistoriske situasjonen, må det være fordi forfatterne bruker enkle språkmaktsteorier fra 1970-tallet på en ny situasjon. For forbindelsen mellom nynorsk og nyere innvandrerspråk i Norge plasseres

De av oss som stundom bruker nynorsk skriftspråk, gjør det formodentlig av språklig glede, ikke for pliktskyldigst å skrive oss ut av en offersituasjon, eller bare for å auke nynorskprosenten i samfunnet.

her i avmaktsposisjon: «Mange innvandrere opplever trakassering i ord og handling, retta mot deira språk- og kulturtradisjonar» (s. 69), og så henges det med en gang på en setning om at slik trakassering har også «nynorskbrukarar ... lang røynsle med» (s. 69). Ja vel? Alle er vi altså språklige offer. En kan saktens lure på om det er en rettferdig påstand eller en fellesnevner mellom nynorsk og til dømes urdu eller somali i Norge.

Motmakt?

Den neste alliansen som skal styrkes er at bokmål også blir tatt med ned på dette offerplanet, og da i forhold til den ytre fienden, som står oss alle etter livet, nemlig engelsk. Begge målformer må, for å bli i meldingens språk, utøve «motmakt» (s. 69). For at norsk skal bli bærekraftig, og da særlig mot innverknad fra engelsk språk, «må begge målformene og dermed den samla språkdelt norske kulturen bli ein kulturell

allmenning, eit felleseige» (s. 82) for alle. Det er en flott påstand og den lyder som en god drøm. Hvor beviselig og virkelighetsnær den er, og om det er slik norsk best utvikler seg som «motmakt», skal jeg ikke uttale meg om. Videre hevdes det at «populærkulturen (her lest som ungdomskultur) må bli meir prega av nynorsk» (s. 83). Vel, vel. Det står for meg som gammel lærer som et temmelig umulig prosjekt. Det står da også bare at den må bli det, ikke åssen. Ok, jeg skal prøve, men jeg må i fortvilelse bekjenne at det er nok ikke den hverdagen jeg står i med norsk ungdom rundt meg, *sjøl* ikke i den telemarksbygda der jeg bur.

Det nevnes også at nynorsk må inn som alternativ undervisning i norsk som andrespråk, i meldinga uttrykt som et positivt krav: «rett til nynorsk for alle minoritetsspråklige».

Her påpekes det at minoritetsspråklige elever og innvandrere ofte har «ei opnare haldning til nynorsk ... fordi dei ikkje har med seg dei same fordommane og mytane heimanfrå» (s. 199) som altså annen norsk ungdom har. Er det virkelig slik? Og er det her problemet ligger? Spør de som holder på med undervisning i norsk som andrespråk i lokalmiljøet, også på bygda. Det står forresten også (udokumentert) i meldinga at norsk framleis er andrespråk «i enkelte regionar i USA» (s. 154). Det er optimistisk tenkt, men det er i beste fall en stor overdrivelse. Mest fantasifull når det gjelder forskjell på bokmål og nynorsk finner jeg den følgende teorien. Når det fins «svak sjølvkjensle på vegner av norsk språk» peker meldinga på ei mulig forklaring i at bokmålet kanskje «ikkje har vore sentral i eit nasjonsbyggjande prosjekt» (s. 92). Stør en virkelig nynorsk og arven fra Ivar Aasen ved å lefle med sånne tanker? Har virkelig bokmål ikke vært sen-

tralt i nasjonsbygginga?! Fra Werge-land til jeg hadde nær sagt Einar Gerhardsen? *Come on!* (Beklager at det her er mest naturlig for meg å reagere med forundring på engelsk. Språkmeldinga gir meg ellers høve til å bruke engelsk «når det tener eit formål» [!], s. 121.)

Samnorsk

Så til den språkpolitikken som altså er havna i den elektriske stol, samlingstanken. Det var lenge Arbeiderpartiets språksyn, men de har nå vraka den. Når det gjelder den språklige samlingstanken er meldinga for øvrig merkelig todelt. For det første er samlingstanken erklært død. Den er død fordi den er feilslått. Som grunn viser meldinga til at Stortinget i 2002 vedtok å oppheve «tilnæringsparagrafen», altså den som ønska at de to målformene skulle føres «nærmere sammen» (s. 171, i avsnittet «Eit endeleg punktum for tilnæringspolitikken»). Meldinga slår fast at dette arbeidet i dag er en umulighet, språklig og kulturelt. Det kan være at den har rett i det. Men samtidig bruker meldinga omgrepet «det norske språk» i bestemt form eintall. De to målformene (nynorsk og bokmål) utgjør til sammen «det fellesspråket som norske statsborgarar i utgangspunktet må kunna godt» (s. 82). Meldinga vil arbeide for å «sikra det norske språkets posisjon», altså språk i bestemt form eintall. Vi har «eit overordna fellespråk ... eit rikt og funksjonelt bruks- og kultur-språk og ... uomstridt nasjonalspråk og hovudspråk i Noreg» (s. 14).

Forestillingen bygger altså på tanken om ett norsk språk med to målformer. Dette er sikkert logisk i følge stortingsvedtak, og meldinga har innført logikken uten å nøle. Gjentatte ganger hevder meldinga at vi har ett felles norsk språk, men to målformer. Ja, meldinga leiker til og med tanken om at de to målformene kan skrives inn i Grunnloven, som nynorsk og bokmål, for all framtid

(s. 34)! Vi får håpe at Stortinget i alle fall ikke vil gå inn for det. Jeg trur likevel at de som i dag trenes opp som norske skriftmålsbrukere *ikke* opplever det slik at vi *har* ett samla språk i dette land. Og det er i skoleverket, på alle trinn, at skriving pågår i størst mulig grad. Stortingsmeldinga tar her ikke utgangspunkt i skolens hverdag, men i det Stortinget har bestemt. Språk utvikler seg dog, som kjent, ikke alltid slik.

Det noteres med glede at «målforma nynorsk har påverka bokmål positivt» (s. 82). Dette har vært og er fortsatt ei av Språklig samlings hovedlinjer, men det står ikke nevnt. I oversikten over språkpolitisk organisering (s. 70) nevnes Norges Mållag og Riksmålsforbundet. Landslaget for språklig samling er ikke nevnt her, ikke en gang som en historisk kuriositet. Det er det som i den språkmaktsteorien som meldinga forsvarer kalles «ignoring» (s. 77). Språkmeldinga bruker da altså i dette tilfelle et maktspråk mot andre som den sjøl vil ut av. Når samlingstanken er død, skal de to målformene heller ikke nærme seg mer. Tvert imot. Fra nå av er det ønskelig at skillet mellom de to målformene skal bli tydeligere og valga færre. Denne språkpolitikken er bygd på tanken om at norske språkbrukere lettere kan bruke begge målformer når disse er mest forskjellige. Det er også et prinsipp som blir opplest og vedtatt, uten særlig drøfting.

Nynorsk har fått et heilt kapittel for seg i meldinga (kap. 9). Bokmål har ikke det, og her er et ikke alltid så lett å sette opp regler for klarspråk og kvalitetssikring som meldinga vil ha det til (kap.8). La meg ta et personlig døme. Da jeg for ei stund sia fikk antatt et bokmanus, på bokmål, skulle det som rett og rimelig er gjennom språkvask. Alle

som skriver norsk har godt av det. Jeg fikk da tilbake ei lang liste med rettelser. Til dømes kunne jeg ikke i ei bok bruke *skriv* i fortidsform. Det var ikke tillatt i etablert norsk fagspråk. Jeg måtte bruke *skrevet*. (*Skriv* er det vel bare professor Arild Linneberg som kan bruke når han skriver bokmål i *Klassekampen*). Jeg kunne skrive *heim* for *hjem*, men ikke *fleire* for *flere*! Og da jeg ellers brukte ordet *gard* for *gård*, kunne jeg heller ikke skrive *kirkegård*, men *kirkegard* for konsekvensen skyld! Når jeg som gammel lærer ikke forstår logikken her, åssen skal da yngre elever forstå og godta slikt? Det våger ikke språkmeldinga å nevne.

Tilnærming og mangfold

Det har festa seg en oppfatning, også i denne språkmeldinga, at tilnærmingstanken eller samlingstanken motarbeider språklig mangfold. Men det er ikke slik det var meint. Norsk er et rikt språk, og vi vil ha større frihet til å bruke det på tvers av de to målformene. Det er det regjeringa nå har gitt opp. De har dermed i så måte lagt seg på Arnulf Øverlands definisjon av samnorsk og forlatt linjene fra Halfdan Kohts språkpolitikk. Det er i og for seg et interessant snuoperasjon. Det er som jeg hører Arnulf Øverland med

Norsk er et rikt språk, og vi vil ha større frihet til å bruke det på tvers av de to målformene.

forakt si om radikalt bokmål at «det er en konstruksjon», sakte og med trykk på hver eneste stavelse for å få fram forakten. Sia gymnasdagene ved Telemark landsgymnas tidlig på 1960-tallet i Bø har jeg opplevd radikalt bokmål som ei frigjøring. Og i motsetning til enkelte av mine medelever som delte mi oppfatning den gangen, men som seinere har vendt om, holder jeg på det fortsatt. Det er ei samlingslinje som går langt inn i nynorskkrøsla og som mellom

andre Halldis Moren Vesaas også var opptatt av, om ikke for å styrke nynorsk skriftmål direkte, så i alle fall for å få større fridom i bokmålet. Denne språklige utjamninga er nå satt på plass av språkmeldinga og av sjølvste kultur- og kirkeministeren fra Arbeiderpartiet.

Jeg støtter språkmeldingas kamp for norsk språk og nynorsk spesielt, om ikke på de premissene som meldinga legger opp til. Ved å kreve spesielle støttevern som et språklig offer, kan nynorsk i framtida komme til å betale en høy pris for den seier denne målforma innkasserer i den nye språkmeldinga. Det står igjen å se hva konsekvensene kan bli. Det er mitt inderlige ønske at så mye som mulig av nynorsk språk og kultur blir tatt opp i et framtidig norsk språk. Uten å fornærme noen, må det må være lov å spørre om den radikale språklige omvendinga som Aasmund O. Vinje opplevde og skreiv om i 1858 – 1859, nødvendigvis i dag forvaltes best av Aasen-tunet aleine. Eller av Språkrådet for den saks skyld.

For Vinje lå det en veldig frihets-trang i oppgjøret fra det danske skriftspråket han hadde brukt i *Drammens Tidende* til dølemålet i hans eiga avis i 1858. Når den språklige revolusjonen som Vinje opplevde og fremma, risikerer å stivne i si form, da har noe gått tapt. Vinje sto fram som den usikre døl han var, vel vitende om at hans språkform ikke vil bli endelig: «han veit ikki ret, hva Maal han skal mæla». Han var likevel overtydd at ut av det han slo inn på, kunne «eit nyt heilt og velklingande Maal ihopsetjas, som Skalden vil kunna spila paa som eit velstemt full-tonande Orgel». Og han ba ikke om vern. Han ville meisle ut et språk som skulle fungere som «hverdagsklæder». Det er i sak en modell for oss alle (Vinjes *Skrifter i Samling*, Bind I, s. 224–228). Men her er altså

språkmeldinga for gammaldags og Aasmund O. Vinje for radikal.

Norsk språkbank

Støtte til en norsk språkbank, slik meldinga foreslår (s.131–135), er et ypperlig tiltak! Måtte vi i Vinjes ånd kunne ause av en slik språkbank, et språklig reservoar, i åra framover, uten at noen bestemmer hva og hvordan vi kan bruke og ikke bruke fra den. Viss det er slik at vi, som meldinga sier, alt har «eit overordna fellesspråk» (s. 14) da må vi som brukere kunne forsyne oss fra den norske språkbanken uten å måtte velge et fasttømra språklig raster på førehand! Det trur jeg nok dessverre kan bli et problem.

Språkmeldinga konkluderer også med at den vil ta opp arbeidet med Vinje-fondet: «I tråd med lovnaden frå Kulturløftet vil departementet oppretta eit eige fond, Vinjefondet, med hovudformål å styrkja nynorsk journalistikk og anna publisistisk verksemd» (s. 212). Ville det ikke være en god ide, og i pakt med språkmeldinga ellers, om Vinje-fondet blei brukt til støtte for all god norsk journalistikk, og ikke bare til de som skriver nynorsk? Penger fra fondet burde være oppnåelige for alle bladfolk som prøver å skrive godt på det som kalles «eit overordna» norsk «fellesspråk».

Vi får håpe at regjeringa legger seg på ei kjærlighetsform i neste språkmelding. *Mål og meining* er i alle fall bygd på kriminalfortellinga, med absolutt feil person i den elektriske stol.

Øyvind T. Gulliksen er professor i amerikansk litteratur og kultur ved Høgskolen i Telemark, Bø i Telemark

Når den språklige revolusjonen som Vinje opplevde og fremma, risikerer å stivne i si form, da har noe gått tapt.

Sproglig frihet i Morgenbladet!

I forrige nummer av Språklig Samling tok vi opp den heftige debatten om språkrettinga i Aftenposten. Det har også vært en tilsvarende debatt i Morgenbladet, men med et litt annet utfall. Tilfeldigvis stod et innlegg av Øyvind T. Gulliksen om språkmeldinga (artikkelen på s. 3 i dette nummeret er en annen versjon) sentralt i debatten, så det passer svært godt å gjengi noen utdrag av de viktigste innlegga her. Det begynner med at Morgenbladet – i tråd med den tradisjonen for *sproglig ufrihet* som enkelte norske aviser fortsatt følger – retter korrekte bokmålsformer til noe de sannsynligvis anser for å være mer elevert. Gulliksen reagerer med et innlegg som redaksjonen henger en hale på:

I Morgenbladet 15. august har jeg et innlegg om Språkmeldingas beskrivelse av engelsk språkpress på norsk. Mitt hovedpoeng er at det som står i Mål og mening om engelsk språkbruk i norsk kultur er for lite presist, og til dels feil. I den trykte versjonen av mitt manus har Morgenbladet dessverre endret på mitt norske språk. Alle mine hunkjønnsformer for substantiv er gjort om til hannkjønn, alle a-endelser er tatt ut, et godt norsk ord som «framifrå» er erstattet med et annet ord, og «språkmeldinga» i bestemt form er konsekvent endret til «språkmeldingen». Jeg skjønner ikke hvorfor. Ironisk sett kan vi si at med slike unødvendige endringer bygger Morgenbladet indirekte opp under ett av mine synspunkt, nemlig at press mot norsk språk like gjerne oppstår internt, fra krefter som dominerer norsk språk. Men det var ikke slik jeg hadde tenkt meg det!

Øyvind T. Gulliksen
Professor i engelsk og amerikansk litteratur, Høgskolen i Telemark, Bø

Morgenbladet forbeholder seg retten til å gjøre endringer i debattinnlegg i tråd med avisens språknorm. Red.anm

Litt etter kommer Morgenbladet med ei utdjunping som kanskje ikke inneholder så mye oppsiktsvekkende, annet enn at avisa ikke lenger forholder seg til riksmål, men til et temmelig vagt definert «moderat bokmål»:

Professorene Øyvind Gulliksen og Gunnar Skirbekk har stilt spørsmål om Morgenbladets språknorm. La oss derfor oppklare: Vi forholder oss til moderne norsk i to hovedformer: bokmål og nynorsk. Med hensyn til begge ligger vi på en moderat linje. Det betyr at sam-

norsk og a-enderinger i bokmål vanligvis ikke brukes.

I et debattinnlegg er det som regel meningsinnholdet, ikke formen, som er det avgjørende, og redaksjonen forbeholder seg retten til å endre tekster i forhold til gjeldende norm. Samtidig strekker vi oss langt for å ivareta sangen i skribentenes språk i for eksempel et personlig essay. Sosiolekt, slang og stående uttrykk som brukes bevisst for å gi teksten liv og farge, ønsker vi å beholde, innenfor det som er rimelig i hvert enkelt tilfelle.

Alf van der Hagen
Ansvarlig redaktør

Det er ikke nærmere forklart hva det innebærer å endre tekster «i forhold til» en norm, men det er rimelig å anta at det er ment *innafor* en norm. Den oppmerksomme leser vil merke seg at samnorskformer som *språk* og *farge*, som C.C. sannsynligvis ikke ville tatt i med ildtang, nå har blitt en del av det «moderate» Morgenbladet-bokmålet. Der samnorsk altså vanligvis ikke brukes. Så, etter enda litt diskusjon, kommer dette, som en må karakterisere som forholdvis oppsiktsvekkende:

Takk til mange som har stilt gode spørsmål om Morgenbladets språkpolitikk på debattsidene. Det er godt å tenke seg om, og av og til tenke nytt. Vi har lyttet og tenkt: Fra nå av vil vi i større grad la innsendere på debattsidene få bruke sitt eget språk i innleggene, så lenge de holder seg innenfor tillatte former i norsk.

Moderat bokmål – og nynorsk – er fortsatt vår språknorm for redaksjonelt og innkjøpt stoff i avisen. Men vi er også lydhøre overfor at noen skribenter ved enkelte høve velger ord som bryter med normer, for å tilføre teksten konnotasjoner og farger, eller på annen måte være del av skribentens signatur.

Alf van der Hagen
Ansvarlig redaktør i Morgenbladet

Vi kan ikke annet enn å rope et lite hurra, samtidig som vi må påpeke at den gamle riksmålsbastionen Morgenbladet strengt tatt ikke gjør noe annet enn det riksmålsrørsla lenge hadde som en av sine viktigste saker: å kjempe for *sproglig frihet*. I alle fall litt.

– red.

Bokstavar med krusedullar

Overskrifta er ei folkeleg nemning for det som i vitskapleg språkbruk heiter 'bokstavar med diakritiske teikn' – eller stuttare 'bokstavar med diakritika' (eit diakritikon – fleire diakritika).

Om me tek bort dei «sære» norske bokstavane æ, ø, å, er grunnstommen i det latinske alfabetet dei bokstavane me finn t.d. på eit datastatur. Men dei språka som nyttar det latinske alfabetet, ymsar seg i mellom svært mykje med omsyn til kva slags bokstavar som kjem i tillegg. Ein hærskare av diakritiske teikn kompliserer biletet i høg grad.

Etter plasseringa i forhold til grunnbokstaven kan me dele inn dei diakritiske teikna i 3 hovudgrupper: teikn over, teikn gjennom og teikn under grunnbokstaven.

Teikn over grunnbokstaven har me t.d. i vokalvariantar som è, é, ê, ë, ê, ë, ö, ő, ù, ú, û, ý. Blant konsonantane støyter me ofte på diverse variantar av c, s, z og n, t.d. ć, č, ś, š, ž, ź, ž, ŋ, ñ.

Teikn gjennom grunnbokstaven er ikkje nytta så mykje. For oss er den norske, danske og færøyske ø-en ein ordinær bokstav i alfabetet, og me tenkjer ikkje over at det i grunnen er ein o med strek gjennom (i handskrift kan me plassere streken over o-en). Elles kan nemnast at polsk har ein l med strek gjennom. Han opptrer mellom anna i elvenamnet *Wisła* og i politikarnamnet *Wałęsa*.

Teikn under grunnbokstaven er nesten like vanleg som teikn over. Her kjenner me truleg best til den franske ç-en, m.a. frå ordet *ça* og t.d. bynamnet *Besançon*. Men denne bokstaven er også nytta i albansk, portugisisk og tyrkisk.

Den vanlegaste funksjonen til dei diakritiske teikna er å markere at den aktuelle bokstaven skal ha ein annan uttale enn den grunnbok-

staven ville ha hatt på same plassen. Her kjem m.a. trykkmarkering inn. På norsk skil me i uttale og skrift t.d. mellom orda *alle* og *allé*, og *idé* er ikkje eit rimord til *side*.

Bruken av diakritika kan og ha ei etymologisk side. Den franske bruken av teiknet ^, t.d. i ordet *fenêtre* (vindaug), markerer ikkje berre at e-en i den andre stavinga har ein anna uttale enn e-en i den første, men opplyser også om at ordet har hatt ein s i seg på eit tidlegare stadium. Jmfør her latin *fenestra* og s-en som er til stades i svensk *fönster*.

Samanskrivne (eller samanpressa) bokstavar er eit fenomen på sida av dei diakritiske teikna. Døme her er æ (for opphavleg *ae*) i dansk, færøysk og norsk, œ (for *oe*) i fransk og ß (for *ss*) i tysk.

Namn

Mange av dei diakritiske teikna har egne namn. Stundom er der både ei vitskapleg nemning og ei folkeleg. Teiknet ˘ har t.d. namnet *trema*, men heiter *tødlar* på folkemunne. Her er ei liste over nokre av nemningane:

akutt(-teikn), venstreaksent, fransk *accent aigu*, engelsk *acute accent*; teiknet ´ (som i *allé*)

boge, engelsk *breve*; teiknet t.d. over a-en i *Chişinău* (hovudstaden i Moldova)

cédille (fransk ord med tydinga liten c); teiknet i *ça*

gravis(teikn), høgreaksent, fransk *accent grave*, engelsk *grave accent*; teiknet ` (som i bynamnet *Genève*)

hake (tsjekkisk *háček*, engelsk *caron*), omsnudd sirkumfleks; teiknet i *Aš* (tsjekkisk by)

sirkumfleks (el. c-), folkeleg *mone*,

fransk *accent circonflexe*; teiknet ^ (som i *entrecôte*)

tilde (spansk ord frå latin *titulus* 'påskrift'), teiknet ~ (som i *señor*)

trema, folkeleg *tødlar*, fransk *tréma*; engelsk *diaeresis* (også *trema*); teiknet ˙ (som i bynamna *Durrës*, *Düsseldorf*, *Göteborg*, *Jyväskylä*)

I leksikon og ordbøker blir *trema* vanlegvis (såleis t.d. i *Tanums store rettskrivningsordbok* og i den franske ordboka *Petit Larousse*) definert slik at det berre dekkjer ein del av bruksområdet til tødlane, nemleg dei tilfella der ˙ blir bruka til å markere at ein samanstøyt av to vokalar ikkje fører til diftong i uttalen, men gjev to åtskilte monoftongar og følgjelig to stavingar (det som blir kalla *hiatus*), t.d. i det franske ordet *naïf* 'naiv'. Sjå nærare om dette i omtalen av dei einskilte språka nedafor.

Bruk av diakritika i nokre språk

Norsk

I alfabetet har norsk som egne bokstavar æ (historisk sett ei samanskrivning av a og e), ø (o med strek gjennom) og å (a med ring over).

Det mest brukte diakritiske teiknet i norsk er akuten i ord som *allé*, *idé*, *kamé*, *komité*. Denne bruken er ikkje påboden, men vanleg. Etter rettskrivningsreglane no er der tre alternativ for handteringa av slike ord:

a: ein ide, ideen, idear, ideane

b: ein idé, ideen, idear, ideane

c: ein idé, idéen, idéar, idéane.

Alternativ b er det mest brukte.

Elles er der, særleg i nynorsk, ein del bruk av sirkumfleks og gravis til å skilje mellom tydingar og ulike uttalar. Preposisjonen *for* skal skriv-

ast på den måten, medan *fôr* gjeld slikt for som me har i orda *kåpefôr* og *kraftfôr*. Her finst og varianten *fôr* (t.d. *plogfôr*), og endeleg *fôr* i preteritum av verbet *fare*. I verbet late skil ein mellom presens *lèt* og preteritum *lét*.

Bokstavvarianten *é* er også nytta til å skilje talordet *éin* (bokmål *én*) frå artikkelen *ein* (bokmål *en*). Ordet *og* i tydinga 'også' kan skrivast *òg*. Men heller ikkje i desse tilfella er aksentbruken påboden.

Til skilnad frå dansk skal ein i norsk rettskriving ikkje nytte noko aksentteikn til å markere utgang på trykksterkt *-er*. Det som stundom blir nytta, er gravis i imperativ: *dokumentèr* (i bokmål til skilnad frå substantivet i fleirtal: *dokumenter*). Men substantiv som *kavaler*, *maner* blir skrivne nett slik.

I ord og uttrykk henta frå andre språk følger ein gjerne aksentbruken i opphavsspråket jamvel om dette ikkje er påbode, t.d. *crème fraîche*, *tête-à-tête*. Derimot er der oftast påbod om aksentbruk i framande geografiske namn, t.d. *Andalucía*, *Genève*, *Rhône*, *São Paulo*. Merk vidare at tøddelbokstavar ikkje blir omgjorde til dei lydleg samsvarande norske bokstavane: *Mälaren*, *München*, *Göteborg* (men norsk *ø* i avleiingane *gøteborgar*, *gøteborgsk*).

Tøddelbokstavane *ä*, *ö*, *ü* blir i norsk alfabetiserte saman med høvesvis *æ*, *ø*, *y*. Omsnuddt alfabetiserer ein i framande språk *æ* som *ae*, *ø* blir slått saman med *o*, og *ä* blir handsama som *a*. Såleis plasserer eit italiensk atlas *Lærdal* (skrive nett slik) mellom *Lae* og *Laerru*. *Tønsberg* (skrive slik) er på si side plassert mellom *Tons* og *Toora-Hem*. *Ålesund* (skrive slik) er plassert mellom *Alessano* og *Aletschhorn*.

Albansk

Det albanske alfabetet har to bokstavar der diakritika inngår: *ç* og *ë*; *ç* står for *tsj*-uttale, *ë* for den uttalen (ofte kalla *schwa*) me har i

norsk av trykklett *e* i ordutlyd, t.d. i *bolle*, *jente*, *springje*, *syngje* osv. Den albanske hovudstaden *Tirana* blir oftast stava slik, men skrivemåten *Tiranë* er også å sjå. Det heng saman med grammatikken i albansk. Albansk bruker etterhengt bunden artikkel, nett som i norsk. Den bundne artikkelen i hokjønn i albansk er oftast *-a*, medan den ubundne forma har utgang på *-ë*. Geografiske namn i hokjønn blir som regel nytta i bunden form, hankjønnsnamn i ubunden form.

Vekslinga *Tirana/Tiranë* svarar dermed fonetisk og grammatisk til vekslinga *jenta/jente* i norsk.

Bosnisk

Variant av det språket som tidlegare blei kalla *serbokroatisk*. Sjå *kroatisk*.

Dansk

Dansk har bokstavane *æ*, *ø* og *å* felles med norsk. Til liks med norsk er det vanleg også i dansk å bruke bokstaven *é* (det er ikkje påbode) i ord som *allé* og *idé*. I ord med utgang på trykksterkt *-er* kan dansk også bruke stavemåten *-ér*: *analysér* (imperativ, til forskjell frå substantivet i fleirtal: *analyser*), *manér* (substantiv, til forskjell frå *maner*, presens av verbet *mane*).

Engelsk

Det engelske alfabetet har ingen bokstavar med diakritiske teikn. Der er heller ikkje bruk av diakritiske teikn i vanleg skrift.

Estisk

Det estiske alfabetet har bokstavane *š*, *õ*, *ä*, *ö*, *ü*. Her står *š* for *sj*-lyd. Vokalen *õ* svarar til ein *ø*-aktig lyd, men blir og nytta til transkripsjon av russisk *ы*, som me i norsk gjev att med *y*.

Nokre stadnamn: *Pärnu*, *Võru*, *Türi*; *Başkortostan*, *Röbinsk*, *Voronež* (transkripsjon av dei russiske namna *Башкортостан*, *Рыбинск*,

Воронеж).

Finsk

Finsk har to bokstavar med diakritiske teikn: *ä* og *ö*. Døme i stadnamn: *Enontekiö*, *Hyvinkää*, *Isosyöte*, *Jyväskylä*, *Järvenpää*, *Kyrönjoki*, *Kyrösjärvi*, *Päijänne*, *Riihimäki*, *Äänekoski*.

Fransk

Det ordinære franske alfabetet har ingen diakritiske teikn, men der er likevel mykje bruk av diakritika. Vokalen *e* har t.d. 5 variantar: *e*, *é*, *ê*, *è*, *ë*.

Varianten *è* står for ein *æ*-aktig lyd: *Genève*, *mère* 'mor', *légère* (hokjønnsforma av adjektivet *léger* 'lett').

Varianten *ê* står også for ein *æ*-lyd, t.d. i *Angoulême* (by i Frankrike) og *Gênes* (fransk for den italienske byen *Genova*). Som tidlegare nemnt kan *è* også vise til ein bortfallen *s*, som i *forêt* 'skog' (frå latin *forestis*, jf. engelsk *forest*).

Varianten *é* står for *e*-lyden i norsk *be* og *fe*, t.d. i *épée* 'sverd', *dé* 'terning', *désinformation* 'desinformasjon'.

Varianten *ë* kan markere hiatus, t.d. i *Israël* og i *Noël* 'jul'. Hokjønnsformene av adjektiva *aigu* 'kvass' og *ambigu* 'tvitydig' får ein *ë* i tillegg (> *aiguë*, *ambiguë*). Tødlane her markerer at *u*-en i ordet skal uttalt. Det gjev same uttale i hankjønn og hokjønn: [egy] og [ambigy]. Ei skrivemåte med *-ue* ville ha gjeve ein stum kombinasjon *-ue*, slik me har det t.d. i ordet *figue* [fig] 'fiken'.

Bokstaven *a* har 3 variantar: *a*, *à*, *â*. I uttalen er der lang og kort variant, slik der også er i norsk, t.d. ved orda *hat* og *hatt*. Kort *a* er der t.d. i ordet *tache* 'flekk', lang t.d. i *page* 'side'. Varianten *â* er ofte nytta i ord og namn der det tidlegare har vore ein *s*: *bâton* 'stav' (frå latin *bastum*), *Pâques* 'påske', *Bâle*, jf. tysk Basel. Varianten *à* kjenner me som einbokstavspreposisjon med fleire tydingar, t.d. *à Paris* 'i Paris'.

Også *i* har 3 variantar: *i*, *î*, *ï*. Varianten *ï* kan markere hiatus, t.d. i *ar-*

chaïque [arkaik] 'arkaisk', *hair* 'hate', *héroïne* 'heltinne'. Han kan også markere *j*-uttale: t.d. i *faïence* 'fajanse', *iambe* 'jambe'. Denne bruken er mykje nytta i transkripsjon frå russisk, t.d. *Baikal*, *Maiakovski*, *Tolstoi*, *Tchaïkovski*. Også i namn frå andre språk kan fransk stundom nytte *ai*, t.d. *Taiwan*. Her kan ein altså merkje seg at den franske bokstavsekvensen *ai* nokre gonger står for hiatus, andre gonger ikkje. – Varianten *i* har me t.d. i *chaîne* 'kjede', *maître* 'herre, meister' og i *île* 'øy' (jamfør den *s*-en som er til stades i latin *insula*, italiensk *isola* og engelsk *isle* (men engelsk *island* er ikkje etymologisk i slekt).

Bokstaven *o* har berre 2 variantar: *o* og *ó*. Den siste finn me t.d. i ordet *côte* 'kyst' (frå latin *costa*, men tydinga 'kyst' er ei nyovring i dei romanske språka) og i elvenamna *Rhône* og *Saône* (med uttalan [rån] og [sån]).

Bokstaven *u* har 3 variantar: *u*, *ú*, *ü*. Døme på varianten *ü*: *mûr* 'mogen', til skilnad frå *mur* 'mur'; *sûr* 'sikker', til skilnad frå preposisjonen *sur* med fleire tydingar. Den sjeldsynte varianten *ü* finst t.d. i *capharnaüm* 'rotehus' med hiatusuttale for *-aiü-* og avvikande uttale (ikkje [y]) av *ü*-en: [kafarna-âm].

Bokstaven *y* synest ikkje å ha nokon annan variant ved sida av seg.

I franske ord nyttar ein ikkje vokalkombinasjonen *oe*, men brukar i staden samanskrivinga *œ* som spesialbokstav (ikkje del av alfabetet), jamfør t.d. *œil* 'auge' og *œuf* 'egg'.

Når det gjeld vokalane, særleg *e*, har altså fransk eit særdeles innfløkt system for veksling mellom ord med og utan diakritika. For konsonantane derimot er biletet enkelt. Det er berre *ç* (med *s*-uttale) som kjem i tillegg.

Færøysk

Det færøyske alfabetet har desse vokalbokstavane: *a, á, e, í, í, o, ó, u,*

ú, u, ý, æ, ø. Variantane med aksenteikn er rekna som eigne bokstavar. Ein kan merkje seg at *e*-en berre har den varianten.

Historisk sett vart teiknet ´ nytta til å markere vokallengd. No er der oftast meir eller mindre diftongisering i uttalen.

Færøysk har bokstaven *edd* (Ð, ð), med lydverdi som i stemd engelsk *th* (som i *father*), men ikkje *thorn* (þ), den ustemde varianten (som i engelsk *thing*).

Til liks med dansk og norsk brukar færøysk bokstaven *ø*, til skilnad frå islandsk og svensk med *ö*. Men her er der ei viss vakling, t.d. har kartboka *Heimatslas* frå 1994 formene *Tromsø*,

Bodö, *Brönnöysund*, men *Mosjøen* og *Sandnessjøen*. Sverige er gjeve som *Svøriki*.

Nokre færøyske stadnamn: *Borðoy*, *Lítla Dímun*, *Mýrnaflall*, *Nólsoy*, *Nýggjaberg*, *Næraberg*, *Skálafjørður*, *Skúvoy*, *Stóragjógv*, *Suðuroy*, *Tórshavn*, *Vágar*.

Gresk

I gresk markerer teiknet ´ trykkplassering, t.d. i øynamna *Pátmos* (< Πάτμος) og *Ródos* (< Ρόδος). Alle to- eller fleirstava ord får denne markeringa, medan einstava ord som aller oftast er utan. Språkrådet tilrår å følgje denne praksisen i atgjeving av greske stadnamn og personnamn.

Teiknet ´ blir også nytta til markere avvikande uttale ved vokalrekkefølgjer. Rekkkefølgja *ai* har ordinært uttalen [e]. Ordet *τσάι* 'te' har diftonguttalen [tsai] og er altså einstava. Aksenten ´ er her sett inn for å avvise den vanlege uttalen av sambandet *ai*. I ordet *καϊμάκι* 'skum på kaffi' viser skrivemåten med to diakritiske teikn til hiatusuttale for rekkjefølgja *ai* og til trykket på midtstavinga [ka-í-máki]. I ordet *καϊκι* (båttype) er der samplussing av akutt og trema over *i*-en; tremateiknet viser til hiatusuttale og

akuttan viser til trykkplasseringa: [ka-íki].

Tremateiknet treng ikkje vise til hiatusuttale i alle tilfelle. Det russiske innsjønamnet *Bajkal* (< Байкал) har på gresk forma *Βαϊκάλη* (*Vaikáli* i norsk transkripsjon). Her tek tremateiknet over *i*-en vare på diftonguttale av *ai* samstundes som aksenten over den andre *a*-en plasserer trykket på rett stad. Jamfør ovafor under fransk om tilsvarende bruk av trema der.

Irsk

Irsk har desse bokstavane med diakritiske teikn (ikkje med i alfabetet): *á, é, í, ó, ú*. Akuttaksenten markerer lang vokal.

Nokre døme: *An Bhriotáin* (Bretagne), *Béal Feirste* (Belfast), *Baile Átha Cliath* (Dublin), *Dún Déagh* (Dundee), *Dún Éideann* (Edinburgh), *Éire* (Ireland), *Geansaí* (Guernsey), *Glaschú* (Glasgow), *Muir Éireann* (Irskesjøen), *Oileáin Fharó* (Færøyane).

Islandsk

Islandsk har dei same vokalbokstavane som færøysk, men brukar *ö*, ikkje *ø*. I tillegg kjem *é* med uttalen [je], t.d. i *fé* [fje] 'buskap'. Bokstaven *á* har uttalen [ao], t.d. i *mál* [maol] 'mål'. Bokstavane *i, í* og *y, ý* har alle *i*-uttale med veksling mellom kort og lang vokallengd utan omsyn til bruk av aksenteikn.

Islandsk har både *edd* og *thorn*.

Nokre islandske stadnamn: *Breiðdalur*, *Grimsey*, *Héraðsflói*, *Húnaflói*, *Mýrdalsjökull*, *Reykjavík*, *Skeggöxl*, *Skjálfandi*, *Smörfjöll*, *Snæfell*, *Þjórsá*, *Vatnajökull*, *Vestfirðir*.

Italiensk

Der er ingen diakritiske teikn i det ordinære italienske alfabetet. Der er to teikn som er nytta ein del: ` og ´, t.d. i *città* 'by' og *perché* 'fordi'.

Teiknet ` er obligatorisk i to- og fleirstava ord med trykksterk vokalutgang: *caffè* 'kaffi', *kafé*; *colibri* 'kolibri'; *libertà* 'fridom'; *sarò* 'eg

kjem til å vere'. Det er ikkje påbudt ved anna trykkmarkering, t.d. til å skilje mellom *principi* (fleirtal av *principe* 'fyrste') og *principi* (fleirtal av *principio* 'prinsipp'). Derimot er aksentteikn obligatorisk ved nokre einstava ord for å skilje mellom tydingar: t.d. *è* (3. person eintal presens av verbet *essere* 'vere') kontra *e* 'og', *si* 'ja' kontra *si* 'seg', *dà* (3. person eintal presens av verbet *dare* 'gje') kontra preposisjonen *da* 'frå', substantivet *tè* 'te' kontra pronomenet *te* 'deg'.

Teiknet [˘] markerer trong vokal. Det er obligatorisk ved ordutgang på trykksterk spiss e, t.d. i *perché* og *dacché*, både med tydinga 'fordi'. Det kan også nyttast til å skilje mellom t.d. *ancóra* 'endå' og *ancora* 'anker'.

Teiknet [^] er sjeldsynt. Det kan nyttast til markere fleirtal av ord på *-io*, t.d. *principi*, altså ein alternativ skrivemåte til *principi*, jf. ovafor.

Nokre stadnamn: *Barzanò* (i Piemonte), *Cantù* (i Piemonte), *Cefalù* (på Sicilia), *Mondovì* (i Valle d'Aosta), *Pizzo di Vernà* (på Sicilia)

Kroatisk (dekkjer også bosnisk og serbisk skrive med latinske bokstaver)

Desse variantane av det som tidlegare var rekna som eitt språk, serbokroatisk, blei og blir skrivne med det latinske alfabetet. I tillegg til standardbokstavane i det latinske alfabetet kjem seks bokstavar med diakritiske teikn: *č, ć, dž* (blir rekna som eigen bokstav), *đ, š, ž*.

č står for [tʃ], t.d. i øynamnet *Korčula* og bynamnet *Čačak*

ć står for [tʃ], t.d. i etternamnet *Andrić* og i stadnamna *Perković* og *Vojnić*

dž står for [dʒ], t.d. i ordet *džungla* (jungel)

đ står for [dʲ], t.d. i det historiske personnamnet *Karadorđević*

š står for [ʃ], t.d. i bynamnet *Šibenik*

ž står for [ʒ], t.d. i øygruppenamnet *Palagruža*

Latvisk

Det latviske alfabetet har desse bokstavane med diakritiske teikn: *č, Ģ, ģ, ķ, ļ, ņ, š, ž*. Alle desse bokstavane viser til palatisering, dvs. *j*-aktig uttale. Frå dei slaviske språka kjenner me til kva *č, š* og *ž* står for: [tʃ], [ʃ], [ʒ].

Bokstavvariantane *Ģ* og *ģ* skil seg ut på den måten

at plasseringa av det diakritiske teiknet skiftar med vekslinga mellom stor og liten bokstav. Stor bokstav har teiknet under seg, liten har det over seg.

Uttalen er den same og kan tilnærma setjast opp som [dj].

Bokstaven *ķ* står for ein uttale [tj], *ļ* for [lj].

Ved sida av desse eigne diakritiske bokstavane markerer ein i latvisk lang vokal gjennom strek over bokstaven, jamfør bynamna *Jēkabpils, Jūrmala, Liepāja, Rīga*. Men variantane med strek over er ikkje rekna som eigne bokstavar i alfabetet.

Litauisk

I det litauiske alfabetet har desse bokstavane diakritiske teikn: vokallane *ą, ę, ė, į, ū, ū* og konsonantane *č, š, ž*.

Litauisk skil mellom lange og korte vokalar. Lange er dei med diakritiske teikn pluss *o* og *y*. Korte er *i* og *u*. Bokstavane *a* og *e* viser både til korte og lange vokalar. I grammatikkar og språkvitskapleg litteratur nyttar ein også akutt ([˘]), gravis ([˙]) og tilde ([~]) til å markere kvar trykket ligg. Uttalen av konsonantbokstavane *č, š, ž* er respektive [tʃ], [ʃ], [ʒ].

Nokre stadnamn: *Klaipėda, Mažeikiai, Šiaulai, Tauragė, Žemaitija*.

Moldovsk

Moldovsk har den same bruken av diakritiske teikn som rumensk.

Nederlandsk

Nederlandsk har ingen bokstavar med diakritika i alfabetet. I rekkje-

følgjer på to eller fleire vokalar er trema mykje nytta til markering av hiatus, særleg over bokstaven *e*, t.d. i orda *poëzie* og *coëfficiënt*. Denne tremabruken finst m.a. i ei rekkje utalandske geografiske namn, t.d. *Albanië, Argentinië, België, Brazilië, Haïti, Israël*, og i bibelnamnet *Kain*.

Elles kan ein merkje seg at rekkjefølgja *ij* (som ikkje er rekna som éin bokstav i alfabetet) blir skriven med to store bokstavar i byrjinga av namn: *IJmeer, IJmuiden, IJsland* (= Island).

Polsk

Polsk har ei rekkje bokstavar med diakritiske teikn: vokallane *ą, ę, ó* og konsonantane *ć, ł, Ń, ś, ź, ż*.

ą står for nasalert *o*, jf. uttalen av fransk *on*, t.d. i *Śląsk* (polsk for *Schlesien*)

ę står for nasalert *e*, jf. uttalen av fransk *vin*, t.d. i *Częstochowa*

ó svarar til norsk *o* i *sol*, t.d. i *Kraków*

ć står for [tʃ], t.d. i elvenamnet *Noteć* og i bynamnet *Brześć* (Brest i Kviterussland)

ł svarar til engelsk *w* i *well*, t.d. i elvenamnet *Wisła*

ń svarar til fransk og italiensk *gn* (norsk *nj*), t.d. i bynamna *Gdańsk* og *Toruń*

ś står for [ʃ], t.d. i *Śląsk*

ź og *ż* står for variantar av [ʒ], t.d. i stadnamna *Żabno* og *Koźmin*

Portugisisk

Til liks med fransk har portugisisk bokstaven *ç*. Funksjonen er den same, markering av *s*-uttale, t.d. i bynamnet *Bragança*.

Elles er diakritiske teikn berre i bruk over vokalbokstavar. Teikna viser dels til vokalkvalitet, dels til avvikande trykkplassering. Det vanlege er at trykket ligg på den nestsiste stavinga eller på den siste om ho endar på *-l, -r, -z* eller *-u*:

tilde ([~]) står for nasalvokal, t.d. i bynamnet *São Paulo*,

akutt ([˘]) står for open vokal og

trykkplassering, t.d. i água 'vatn', Setúbal (by i Portugal),

sirkumfleks (^) står for trong vokal og trykkplassering, t.d. i Rondônia (delstat i Brasil), Zêzere (elv i Portugal).

I Brasil bruker ein dessutan tødlar over u etter g og q for å markere w-uttale foran e og i, t.d. i agüentar 'tolerere' og tranqüilo 'roleg'.

Rumensk

Det rumenske alfabetet har 5 bokstavar med diakritiske teikn: *ă, â, î, ș, ț*.

Bokstaven *ă* står for schwa-uttale (jamfør *ë* i albansk).

Bokstavane *â* og *î* har den same uttalen, ein *y*-aktig lyd som svarar til uttalen av den russiske bokstaven *ы*. Etter at Ceaușescu-regimet fall, vart bruken av dei to bokstavane regulert etter den enkle regelen at *î* skal brukast i byrjinga og slutten av ord, elles skal ein bruke *â*. Nokre unntak finst, t.d. i samansette ord.

Døme på *ă* og *â*: *Brăila, România, Târgu Mureș*.

Bokstaven *ș* står for [sj], t.d. i hovudstadsnamnet *București*.

Bokstaven *ț* står for [ts], t.d. i bynamnet *Galați*.

Russisk

I ordbøker og grammatikkar og i oppslagsord i leksikon bruker ein akutt aksent (´) til å vise kvar trykket ligg, t.d. *Москва́* (> Moskva). I vanleg tekst er ikkje trykkplassering markert.

Ved sida av *e* har ein i det russiske alfabetet også bokstaven *ë*. Mens *e* i transkripsjon til norsk har formene *e* og *je*, blir *ë* transkribert med *jo*, t.d. *Алëуа* > *Aljosja* og *Горбачëв* > *Gorbatsjov*. I vanleg russisk skrift nyttar ein oftast *e* i staden for *ë*.

I russisk samanheng er *ë*-en alltid trykksterk. I transkripsjon frå andre språk blir *ë* stundom nytta utan å vere trykkmarkerande, t.d. i *Бýдë* (< Bodø).

Den russiske *j*-en (й) kan sjåast som ein *i* (и) pluss eit diakritikon, jamfør *Василу́й* (> Vasilij).

Samisk

Det nordsamiske alfabetet har 7 bokstavar med diakritika: *á, č, đ, η, š, ț, ž*.

á (aksent-á) står for ein for *æ*-aktig lyd, lang eller kort

č står for [tsj]

đ står for stemd *th*-lyd, som i engelsk *father*

η står for to uttalevariantar, anten som *ng* i norsk *bang* eller som trøndsk *nn* i mann; føre *g* og *k* berre som *ng*

š står for [sj]

ț står for ustemd *th*-lyd, som i engelsk *think*

ž står for den stemde varianten av *č*, [dzj]

Nokre døme i geografiske namn: *Čáhppesmearra* (Svartehavet), *Fránkriika* (Frankrike), *Guovžasuolu* (Bjørnøya), *Kárášjohka*, *Papua-Ođđa-Guinea* (Papua Ny-Guinea), *Ruošša* (Russland), *Ruotta* (Sverige), *Sápmi* (Sameland).

Serbisk

(skrive med latinske bokstavar), sjå kroatisk.

Spansk

Bokstaven *ñ* er den einaste i alfabetet med eit diakritikon.

Han står for *nj*-lyd, jamfør *gn* i fransk og italiensk. Elles blir rekkjefølgjene *ch*, *ll* og *rr* rekna som eigne bokstavar med plassering etter høvesvis *c*, *l*, *r*.

Spansk nyttar akutt aksent (*acento agudo*) for å markere avvik frå vanleg trykkplassering. Etter reglane skal trykket liggje på nestsiste staving om ordet endar på vokal, diftong, *n* eller *s*. Endar ordet på konsonant (unnateke *n* og *s*) skal trykket liggje på siste staving. Døme på markering av trykkplasseringa: *Andalucía*, *Gijón*, *médico* 'lækjar'.

Etter *g* nyttar spansk tødlar over *u* for å markere *w*-uttale foran *e* og *i*, t.d. i *Camagüey* (by på Cuba).

Fleire døme i stadnamn: *Alcalá de Henares*, *Almería*, *Córdoba*,

Écija, *La Coruña*, *Lérida*, *Logroño*, *Málaga*, *Mérida*, *Morón*, *Sanlúcar de Barrameda*.

Svensk

Svensk har *å*-en felles med norsk, men nyttar *ä* og *ö* i staden for *æ* og *ø*. I alfabetet er *å*, *ä*, *ö* dei tre siste bokstavane. Til ganske nyleg har *w* ikkje vorte rekna som eigen bokstav, men som variant av *v*. Til dømes er ord og namn med *w* samalfabetiserte med *v* i Nationalencyklopedin.

Endringa med *w* som eigen bokstav kom den 13. utgåva av SAOL (Svenska Akademin's ordlista över svenska språket).

I ord av typen *armé*, *idé* skal aksenten brukast, også i bøygde former: *idé*, *idén*, *idéer*.

Tsjekisk

4 bokstavar med diakritika (*č, ř, š, ž*) er eigne bokstavar i alfabetet. Rekkjefølgja *ch* (med uttale som *ch* i tysk *doch*) blir også handsama som eigen bokstav med plassering etter *h*. I tillegg har ein diakritika i desse bokstavane som blir betrakta som variantar: *á, ď, é, ě, í, ň, ó, ť, ú, ů, ý*.

Bokstavane *č, š, ž* står for uttalane [tsj], [sj], [zj].

Bokstavane *ď, ě, ň* står for palataliserte [j-aktige] utgaver av *d*, *t*, *n*. For *ď* og *ť* kan ein merkje seg at dei store bokstavane har ein hake over seg i staden for ein krøll ved sida av: *Ď, Ť*.

Bokstaven *ř* (kjend frå komponistnamnet *Dvořák*) vert gjerne karakterisert som ein kombinasjon av *r* og [sj] eller [zj].

Bokstavane med akutt aksent (*á, é, í, ó, ú, ý*) står for lange vokalar. Også *ů* står for lang *u*. Dei fire bokstavane *i, í* og *y, ý* står alle for *i*-lydar.

Bokstaven *ě* står for uttalen [je], etter *m* for uttalen [nje], t.d. i *město* [mnjestå] 'by'.

Nokre døme i geografiske namn: *Aš*, *Česká Lípa*, *České Budějovice*, *Český Krumlov*, *Dobříš*, *Dvůr Králové nad Labem*, *Džbán*, *Londýn*

(London), Madarsko (Ungarn),
Plzeň, Řecko (Hellas), Řím (Roma),
Ústí nad Labem.

Tyrkisk

Det tyrkiske alfabetet har desse bokstavane med diakritika: ç, ğ, ö, ş, ü. Med i alfabetet er også dei to *i*-ane, ein utan prikk og ein med. Dei ser slik ut: *I, ı, İ, i*. Ikkje med i alfabetet er bokstavar med sirkumfleks for markering av vokallengd, oftast *â* og *î*.

Bokstaven *â* er også nytta til å markere palatalisering av ein føregående eller påfølgjande *g, k* eller *l*.

ç er den ustemde varianten [tsj] av *c* [dzj]

ğ har tilnærma *j*-uttale

i med prikk svarar til norsk *i*

ı står for ein schwa-aktig lyd

ö svarar til norsk *ø*

ş står for uttalen [sj]

ü svarar til norsk *y*

Nokre døme i geografiske namn: Çanakkale, Diyarbakır, Elâzığ, Eskişehir, İstanbul, Lübnan (Libanon), Lübnanî (libanesisk), Suğla Gölü.

Tysk

Tysk har omlydsvokalane *ä, ö, ü*. Dei vert ikkje handsama som egne bokstavar i alfabetiske lister, men plasserte innimellom ord med *a, o, u*. Til dømes fører eit leksikon opp dei tre orda *Olduvai, Öle, Oleander* nett i den rekkjefølgja.

Tysk har spesialbokstaven *ß* (*scharfes S*). Han har same lydverdi som *ss* og skal brukast etter lange vokalar og diftongar, mens *ss* skal brukast etter korte vokalar. – I Sveits blir *ß* vanlegvis ikkje nytta.

Nokre døme i geografiske namn: Ägypten, Äthiopien, Dänemark, Kärnten, Mähren, Köln, Mönchengladbach, Österreich, Düsseldorf, München, Nürnberg, Thüringen, Zürich.

Ungarsk

Ungarsk skil mellom korte og lange

vokaler.

Dei korte er *a, e, i, o, ö, ü*.

Dei lange er *á, é, í, ó, ő, ű*.

Der er altså to sett med tøddebokstavar: dei korte *ö, ü* og dei lange *ó, ű*.

Ungarsk har ingen konsonantbokstavar med diakritika.

Nokre døme i geografiske namn: Bécs (Wien), Dunántúl, Győr, Jászág, Kaposvár, Kiskőrös, Komló, Pécs, Tatábanya, Tiszafüred.

Oversyn over kvar bokstavvariantane er å finne

Fordelinga er her gjeven etter dei interne forholda i kvart språk, dvs. der er ikkje teke omsyn til bruk av diakritika i ord og namn som er henta inn frå andre språk, t.d. skrivemåtane *tête-à-tête* og *München* i norsk. – Oversynet gjeld dei språka som er omtala ovafor.

Gresk og russisk er teke med i dei tilfella bokstavane der har (omtrent) den same utsjånaden som dei latinske. Merk at den same bokstaven kan ha heilt ulike verdjar i ulike språk.

A

Á, á: færøysk, gresk, irsk, islandsk, italiensk, portugisisk, russisk, samisk, spansk, tsjekkisk, ungarsk

À, à: fransk, italiensk

Ȃ, ȃ: fransk, rumensk, tyrkisk

Ā, ā: portugisisk

Ä, ä: estisk, finsk, svensk, tysk

Ă, ă: rumensk

Ā, ā: latvisk

Å, å: dansk, norsk, svensk

Ą, ą: litauisk, polsk

Æ, æ (< ae): dansk, norsk, færøysk

E

É, é: dansk, fransk, gresk, irsk, islandsk, italiensk, norsk, russisk, svensk, tsjekkisk, ungarsk

Ê, ê: fransk, italiensk, norsk (lite brukt)

Ē, ē: fransk, portugisisk

Ě, ě: albansk, fransk, nederlandsk, russisk

Ĕ, ĕ: tsjekkisk

Ē, ē: latvisk

Ė, ė: litauisk

Ę, ę: litauisk, polsk

I

Í, í: færøysk, gresk, irsk, islandsk, tsjekkisk, ungarsk

Ì, ì: italiensk

Î, î: fransk, italiensk (lite brukt), tyrkisk

Ĭ, ĭ: fransk, gresk, nederlandsk

Ī, ī: latvisk

Į, į: litauisk

I, i: (utan prikk) gresk, tyrkisk

O

Ó, ó: færøysk, gresk, irsk, islandsk, norsk (lite brukt i trykk, men vanleg i handskrift i staden for ø), polsk, tsjekkisk, ungarsk

Ô, ô: norsk (lite brukt)

Õ, õ: fransk, norsk (lite brukt), portugisisk

Ō, ō: estisk, portugisisk

Ö, ö: estisk, finsk, islandsk, svensk, tyrkisk, tysk, ungarsk

Ō, ō: ungarsk

Ø, ø: dansk, færøysk, norsk

Œ, œ (< oe): fransk

U

Ú, ú: færøysk, irsk, islandsk, tsjekkisk

Û, ù: fransk, tyrkisk

Ū, ū: fransk (lite brukt), tyrkisk, tysk, ungarsk

Ů, ů: ungarsk

Ū, ū: latvisk, litauisk

Ū, ū: tsjekkisk

Y

Ý, ý: færøysk, islandsk, tsjekkisk

C

Ć, ć: kroatisk, polsk

Č, č: kroatisk, latvisk, litauisk, samisk, tsjekkisk

Ç, ç: albansk, fransk, portugisisk, tyrkisk

D

Đ, đ: tsjekkisk

Đ, đ: kroatisk, samisk

Ð, ð: færøysk, islandsk

G

Ģ, ģ: latvisk
 Ğ, ğ: tyrkisk

K

Ķ, ķ: latvisk

L

Ł, ł: polsk
 Ļ, ļ: latvisk

N

Ń, ń: polsk
 Ñ, ñ: spansk
 Ñ, ñ: tsjekkisk
 Ņ, ņ: latvisk
 Њ, њ: samisk

R

Ř, ř: tsjekkisk

S

Ś, ś: polsk
 Š, š: kroatisk, latvisk, litauisk,
 samisk, tsjekkisk
 Ș, ș: rumensk, tyrkisk

SS

ß: tysk

T, TH

Ț, ț: tsjekkisk
 Ƨ, Ƨ: samisk
 Þ, þ: islandsk
 Ț, ț: rumensk

Z

Ż, ż: polsk
 Ž, ž: kroatisk, latvisk, litauisk,
 samisk, tsjekkisk

Tillegg – alfabeta i gresk, russisk og serbisk

Gresk:

Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε, Ζζ, Ηη, Θθ, Ιι,
 Κκ, Λλ, Μμ, Νν, Ξξ, Οο, Ππ, Ρρ, Σσ,
 Ττ, Υυ, Φφ, Χχ, Ψψ, Ωω

Russisk:

Аа, Бб, Вв Гг, Дд, Ее, Ёё, Жж, Зз,
 Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп,
 Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш,
 Щщ, Ъъ, Ыы, Ьь, Ээ, Юю, Яя

Serbisk (med samsvarande kroatisk bokstav i parentes):

Аа (a), Бб (b), Вв (v), Гг (g), Дд (d),
 Ђђ (Đđ), Ее (e), Жж (ž), Зз (z), Ии
 (i), Јј (j), Кк (k), Лл (l), Љљ (lj), Мм
 (m), Нн (n), Њњ (nj), Оо (o), Пп (p),
 Рр (r), Сс (s), Тт (t), Ћћ (ć), Уу (u),
 Фф (f), Хх (h), Цц (c), Чч (č), Џџ
 (dž), Шш (š)

ARTHUR O. SANDVED:

Radikalt bokmål – «ei stilistisk nøytral språkform»?

I en kommentar til min artikkel om den engelske oversettelsen av *Ut og stjele hester* skriver Arne Torp i siste nummer av *Språklig Samling* bl.a. følgende: *Dette viser klart at i Pettersons roman er hensikten at det radikale bokmålet skal representere ei stilistisk nøytral språkform.* Noen linjer senere skriver han at også jeg synes å være klar over at «dette kan være Pettersons intensjon», men så gir han et sitat fra min artikkel som aldeles ikke viser det. Sitatet viser at jeg innser at Pettersons intensjon er å skrive et språk som «peker framover mot et samnorsk skriftspråk». Men at det språket Petterson skriver skulle være «ei stilistisk nøytral språkform», er på ingen måte dekkende for mitt syn. Ja, jeg tviler faktisk på om Petterson selv mener det. Arne Torp mener det åpenbart

ikke, for litt senere i sin artikkel skriver han: *Ikke desto mindre har sjølsagt Sandved rett i at det han kaller «Pettersons 'samnorsk'pregede stil» virker avstikkende i skrift på de fleste når de leser boka.* Hvordan et gitt stykke skriftspråk kan være «ei stilistisk nøytral språkform» og samtidig «virke avstikkende i skrift på de fleste når de leser» dette skriftspråket, er ikke lett å forstå.

I et forsøk på å få dette til å gå så noenlunde i hop tyr Arne Torp til følgende argument: Det er knapt noen som vil finne Pettersons språk «merkverdig ... dersom de hører på lydbokversjonen» av boken. Dette er en påfallende og interessant argumentasjon. Påfallende fordi det da vitterlig var skriftspråket Petterson fikk Språklig samlings litterære pris for. Interessant fordi det nok

en gang viser samnorsktilhengeres manglende vilje til å erkjenne – og å ta på alvor – den fundamentale forskjell som hersker mellom skriftspråk og talespråk.

Korrigerings til artikkel i nummer 2007/1

I artikkelen om normeringshistorikken til Språkrådet er det blitt en feil. Om fagnemnda (side 14) står det at den besto av 6 medlemmer. Det rette tallet er sjølsagt 8 med lik fordeling 4-4 på bokmål og nynorsk.

Innhold 3+4/2008

- 2 Redaksjonelt: Litt sutring, eller kanskje ikke**
- 3 Øyvind T. Gulliksen: Språkmeldinga som kriminalfortelling**
- 7 Sproglig frihet i Morgenbladet!**
- 8 Vagleik Leira: Bokstavar med krusedullar**
- 15 Arthur O. Sandved: Radikalt bokmål – «ei stilistisk nøytral språkform»?**